

Nagyvárosi egyenlőtlenségek és társadalmi konfliktusok

Nyilvántartási szám: T 048313

Nagyvárosi egyenlőtlenségek és társadalmi konfliktusok Csehország és Magyarország posztoszocialista városaiban

Nyilvántartási szám: IN 67313

Összefoglaló zárójelentés

Kutatóhely: MTA Regionális Kutatások Központja Nyugat-magyarországi Tudományos
Intézet Közép-dunántúli Kutatócsoport

Vezető kutató: Prof. Dr. Szirmai Viktória

Székesfehérvár, 2008. február 20.

A jelentés az eredeti, kiegészítéssel támogatott 48313 azonosítójú projekt jelentésével együtt került megadásra.

A kutatás célja

A „*Nagyvárosi egyenlőtlenségek és társadalmi konfliktusok*” című 2005. február és 2007. december 31. között megvalósult OTKA kutatás célja a globális gazdasági térben eltérő helyzetű, differenciált fejlődési sajátosságokkal rendelkező nagyvárosi térségek társadalmi, gazdasági, területi egyenlőtlenségeinek összehasonlító feltárása, a területi egyenlőtlenségek összefüggésében szerveződött érdekellentmondások, a potenciális és a kirobbant társadalmi konfliktusok vizsgálata volt. Fontos kutatási cél volt továbbá az egyenlőtlenségeket és a konfliktusokat meghatározó folyamatok tisztázása, az átmenet, a piaci, társadalmi és gazdasági körülmények, valamint a globalizáció és az abban elfoglalt területi pozíciók hatásainak feltárása.

A kutatás 2006. júliusa és 2007. december 31. között a „*Nagyvárosi egyenlőtlenségek és társadalmi konfliktusok Csehország és Magyarország posztoszocialista városaiban*” című nemzetközi OTKA kutatással egészült ki. A nemzetközi kutatás célja a differenciált fejlődési sajátosságokkal rendelkező cseh- és magyarországi városi térségek társadalmi-gazdasági és területi egyenlőtlenségeinek összehasonlító feltárása volt, az ebből fakadó társadalmi konfliktusok, közte a szegregáció vizsgálata. Fontos kutatási cél volt az egyenlőtlenségeket és konfliktusokat meghatározó folyamatok hasonlóságainak és eltéréseinek tisztázása a posztoszocialista városokban, továbbá az átmenet piaccgazdasági körülményei és a globalizáció meghatározta eltérő területi pozíciók hatásainak feltárása.

A T 048313 nyilvántartási számú OTKA kutatást, illetve a hozzá kapcsolódó IN 67313 nyilvántartási számú nemzetközi OTKA kutatás feladatait a pályázó teljesítette.

Kutatási feladatok teljesítése

A kutatási terveknek megfelelően a következő főbb kutatási feladatok elvégzésére került sor:

- 2005 során az egyenlőtlenségekhez és konfliktusokhoz, valamint az azokat meghatározó folyamatokhoz kapcsolódó nemzetközi és hazai szakirodalom áttekintése, illetve a tervezett kutatási terepekhez (Győr, Kecskemét és Székesfehérvár) kötődő fejlesztési dokumentumok elemzése révén kialakítottuk a kutatás koncepcióját. Továbbá elméleti problémáinkat operacionalizáltuk és sor került

az egyes várostérségekre vonatkozó statisztikai adatok összegyűjtésére, illetve kiértékelésére.

- 2006-ban folytatódott a statisztikai adatok feldolgozása, továbbá térségi és tematikus részelemzések készültek. Ennek keretében kiderültek a mintába került várostérségek belső jellemzői (gazdasági, infrastrukturális, környezeti elemek), a városcentrumok és a környékbeli települések közötti gazdasági differenciáltságok, valamint az infrastrukturális és szolgáltatási jellegzetességek és eltérések.
- Az empirikus felmérések módszertani kereteinek a kialakítása. A kérdőíves felmérés során alkalmazott mintavételi eljárások definiálása, amely az érintett várostérségek három különböző társadalmi összetételű övezetére (belváros, villanegyed, lakópark) terjedt ki. A módszertani keretek kialakításának fontos eleme volt a mintába került társadalmi csoport (középosztály) definiálása. Ezt követően sor került a kérdőíves felmérést kiegészítő mélyinterjú vizsgálatba bevontak körének a meghatározásra is, amely a várostérségek különböző területeken meghatározó szereplőire terjedt ki, így a gazdasági, politikai és társadalmi aktorokra.
- A kérdőív kialakítása, illetve a mélyinterjú vizsgálat interjúvázlatának összeállítása.
- 2007 első felében összegzésre kerültek a mélyinterjú adatfelvételek tapasztalatai. A kialakított módszertani szempontoknak megfelelően 30 db strukturált mélyinterjú készült a várostérségek eltérő szervezeti viszonyokkal rendelkező társadalmi, gazdasági és politikai szereplőivel. Az interjúk során alapvetően az adott várostérségben előforduló, illetve potenciális veszélyforrásként jelentkező térbeli, illetve társadalmi konfliktusokról kérdeztük őket.
- Ezt követően megkezdődött a 750 fős kérdőíves adatfelvétel lebonyolítása (Győr, Kecskemét és Székesfehérvár városokban, valamint a városok körüli három-három kistelepülésen), majd megtörtént az empirikus vizsgálat eredményeinek kiértékelése, valamint az eredmények zárótanulmányban történő összegzése. Az eredetileg tervezett három város helyett két város és azok környező települései kerültek a mintába, amely a várostérségi folyamatok elemzését is lehetővé tette, közte a városcentrumokban és a környéken élő középosztálybeliek viszonyainak összevetését.
- 2007. őszén zajlott le a cseh partnerrel az első közös magyarországi terepmunka, amelynek keretében kiválasztottuk az összehasonlításához szükséges cseh és magyar

városok körét, a módszereket, az elemzés szempontjait, majd összehasonlítottuk az empirikus adatbázisokat.

- 2008. elején a második közös csehországi terepmunka során meghatároztuk a két ország történeti és a globális adottságaival összefüggő városi egyenlőtlenségek eltéréseit és hasonlóságait, a társadalmi konfliktusok jellegzetességeit. Összegeztük a főbb tudományos eredményeket, a közös következtetéseket publikáltuk.

A kutatás lényeges új tudományos eredményei

- A történetileg meglévő térbeli társadalmi egyenlőtlenségek az 1990-es évek során tovább éleződtek a vizsgált nagyvárosi térségekben, főként a globális gazdaság lokalizációs hatásai révén. A lakóhelyi és szolgáltatási funkciók fokozottan elkülönültek, az ehhez kapcsolódó területi egyenlőtlenségek átrendeződtek. A lakóhelyi funkciók háttértelepüléseken történő bővülése nem járt együtt a szolgáltatások bővülésével, azok egyértelműen leépültek. Az intézmények és szolgáltatások többségét ma már a nagyváros koncentrálja, így a központ és a háttértelepülések közötti függőség erősödött. Ugyanakkor a sikeres gazdasági átalakulás nem feltétlenül járt együtt dinamikus intézményi fejlődéssel. Ennek oka, hogy a szolgáltatások bővülését vagy csökkenését olyan tényezők is befolyásolják, mint a lakosság fogyasztási igényeit meghatározó jövedelmi színvonal, vagy az intézményi ellátottság történeti meghatározottságai.
- A gazdasági egyenlőtlenségek tekintetében a vizsgált várostérségekben egyre jobban a központi városokra koncentrálódik a gazdasági potenciál.
- A társadalmi hierarchia szerint városközpontból a város külső negyedei, illetve a város környékek felé haladva hierarchikusan csökken a magas státuszúak (magasan képzettek, kvalifikált munkát végzők) jelenléte, és nő az alacsonyabb társadalmi státuscsoportok (alacsonyan képzettek, szakképzetlenek) koncentrációja.
- A térbeli társadalmi egyenlőtlenségek jellegzetességei erőteljes mértékben összefüggnek a szuburbanizációs folyamatokkal. A középosztályok által megvalósított kiköltözések következtében azonban oldódott is a centrumok és a környékbeli települések gazdasági és társadalmi értelemben egyenlőtlen viszonya. Lakóhelyük várostérségi ökológiai hierarchiában elfoglalt helyzete és a társadalmi foglalkozási hierarchiában elfoglalt helyzetük közötti összefüggés szerint nagy arányban a lehetőségeikhez közel álló ökológiai társadalmi egységet választják.

- A térbeli (infrastrukturális, intézményi, gazdasági, táji, környezeti, társadalmi) jellegzetességek újrastrukturálták a területi társadalmi egyenlőtlenségek hagyományos centrum periféria modelljét. A magas és az alacsonyabb státuszú társadalmi csoportok éles területi (centrum és periféria szerinti) koncentrációi a társadalmi strukturális egyenlőtlenségeket egyrészt kifejezik, másrészt növelik.
- Az átmenet során, a globalizáció, a nagyvárosi társadalmi problémák és egyenlőtlenségek éleződése miatt éles társadalmi konfliktusok voltak várhatók. A kutatás eredményei azonban ezt nem igazolták. A magyar nagyváros térségi egyenlőtlenségek inkább különböző érdekelletmondásokban, társadalmi konfliktus veszélyekben, különböző társadalmi problémákban, és nem éles társadalmi konfliktusokban nyilvánulnak meg. A térségi egyenlőtlenségek, a szegregáció, a kirekesztés problémái nem generálnak éles társadalmi konfliktusokat, térségi ütközéseket, részben a várostérségi népesség térbeli, társadalmi viszonyai, a történetileg kialakult magyarországi tiltakozási kultúra, részben a politikai rendszer sajátosságai miatt.
- A városközpontokban élők súlyosabban tartják a társadalmi problémákat és a lakóhelyi társadalmi konfliktusokat, mint a városok külső negyedeiben lakók. Az adott problémákat a legkevésbé súlyosnak a városkörnyékiek gondolják. A belvárosi „nagyobb” konfliktus érzékenység mögött főként a középrétegek, és nem az alacsony státuszúak találhatók.
- A cseh-magyar összehasonlító vizsgálatok szerint a korábbi évtizedekhez képest a cseh nagyvárosok térségében is jelentős mértékben felerősödött a szuburbanizáció, a főként a középosztálybeliek központi városokból a környékre történő kiköltözése. Az új gazdasági folyamatok (a külföldi tőkebeáramlás) és a társadalmi (közte szuburbanizációs) változások hatására a felértékelődtek egyes elővárosi részek, városkörnyéki települések. Ez a centrumok és a periféria új viszonyát eredményezte. A két ország nagyvárosai térségeinek erőteljes fejlődése mellett éleződő a centrumok és perifériák közötti, illetve a városokon belüli térbeli társadalmi polarizáció.
- A magyar és cseh összehasonlító kutatások átfogó eredménye, hogy a várostérségi társadalmi egyenlőtlenségek alapvetően hasonló trendek szerint alakulnak. A vizsgált várostérségek különböző övezeteiben eltérő társadalmi helyzetű a lakosság, a centrumokban magasabb, a városkörnyéken alacsonyabb státuszúak élnek, miközben a szuburbán zónában is élnek magas státuszúak, illetve a belvárosokban is találni

marginális csoportokat. Ez is mutatja, hogy a marginalizáció és a dzsentifikáció, valamint a magyar- és csehországi városokra jellemző – kettős térbeli társadalmi struktúrában megmutatkozó – centrum-periféria modell európai nagyvárosi jelenségek.

- Az összehasonlító vizsgálatok további fontos eredménye, hogy a vizsgált várostérségek ökológiai lejtőin, a különböző övezetekben élő lakosság differenciált módon és mértékben integrálódik a globális folyamatokhoz, s ezért eltérő módon részesül azok kedvező hatásaiból. A várostérségekben található felső középosztálybeli, valamint a jobb középosztálybeli negyedekben élők általában több szalon is kapcsolódnak a globális (illetve a nemzeti és helyi) gazdasági és társadalmi adottságokhoz. Elsősorban ők használják a modern nagyvárosi infrastruktúrát és a különböző intézményeket, a (jól jövedelmező, nagyobb önállóságot biztosító) munkaerőpiaci kínálatokkal jobban élnek, életformájuk kevésbé a lakóhelyre koncentrálódó. Az alsóbb középosztály tagjai kisebb mértékben, de integrálódtak a globális (illetve nemzeti és helyi) lehetőségekhez, illetve az előző csoporthoz képest kisebb mértékben élnek a várostérségi adottságok kínálatával, életformájuk inkább lakóhelyi. A marginális (részben belvárosi, részben külvárosi illetve városkörnyéki) részeken olyan hátrányos társadalmi helyzetben lévők, a munkaerőpiacról „kitalizáltak” élnek, akik nem (vagy csak rendkívül elvétve, a változó mértékű állami, vagy önkormányzati segítség alapján) használják a globális (és nemzeti, vagy helyi) gazdasági társadalmi előnyöket, a modern nagyvárosi infrastruktúrát, a különböző intézményeket. Életformájuk lakóhelyi. A térbeli dimenzió tehát mindkét ország nagyvárosi térségeiben fontos tényezője a globális folyamatok hatásmechanizmusai közvetítésének és a társadalmi egyenlőtlenségek szerveződésének.

További eredmények

A kutatás tudományos eredményei közé tartoznak az új eredményekkel megalapozott konferencia előadások, publikációk és a további együttműködések előkészítése. A kutatás résztvevőinek 2005-2007-es tudományos előadásai, publikációi és együttműködési előkészületei az alábbiakba foglalhatók össze:

Konferencia előadások

- Szirmai V.: A várostérségi társadalmi egyenlőtlenségek és a globalizáció, a versenyképesség társadalmi tényezői. (Várostérségek, térbeli társadalmi

egyenlőtlenségek és konfliktusok. Az európai versenyképesség térségi társadalmi tényezői című konferencia. MTA Székház, Budapest, 2007.11.19.)

- Szirmai V.: A várostérségi társadalmi egyenlőtlenségek és a globalizáció, a versenyképesség társadalmi tényezői. (Válaszok a XXI. század kihívásaira „Az újraparosítás városi stratégiái” című konferencia. Miskolc 2007.11.16.)
- Szirmai V. – Szépvölgyi Á.: Nagyváros-térségi társadalmi egyenlőtlenségek. (Területi egyenlőtlenségek. – Magyar Statisztikai Társaság Területi Statisztikai Szakosztálya konferenciája. Budapest, 2007. június 6.)
- Szirmai V.: Várostérségi egyenlőtlenségek és a globalizáció (Várostérségi Egyenlőtlenségek Európában, megújulási válság és leküzdése c. tudományos konferencia, MTA VEAB, 2006.04.28. Komárom)
- Szirmai V.: Social Sustainability in Central European Cities. (A történelmi belvárosok társadalmi fenntarthatósága: közép-európai tapasztalatok. Magyar UNESCO Bizottság, MTA VITA, KJF. Budapest-Székesfehérvár, 2005. szeptember 8-9.)
- Szirmai V.: Összeegyeztethető-e a várostérségek versenyképessége és a társadalmi kohézió? (Várostérségek-versenyképesség, Társadalmi kohézió Magyarországon és az európai integráció c. tudományos konferencia. MTA TTB, MTA FTB I., MTA RTB, MTA SZKI, MTA RKK. 2005. szeptember 15-16. Budapest, MTA Székház)
- Baráth G.: A magyarországi nagyvárostérségek társadalmi versenyképességének tényezői. (Várostérségek, térbeli társadalmi egyenlőtlenségek és konfliktusok. Az európai versenyképesség térségi társadalmi tényezői című konferencia. MTA Székház, Budapest, 2007.11.19.)
- Baráth G.: A magyarországi nagyvárosok versenyképessége és a civil társadalmi szervezetek. (Várostérségi Egyenlőtlenségek Európában, megújulási válság és leküzdése c. tudományos konferencia, MTA VEAB, 2006.04.28. Komárom)
- Baráth G.: A nagyvárosi terek átalakuló kapcsolatrendszerei. (Várostérségek-versenyképesség, Társadalmi kohézió Magyarországon és az európai integráció c. tudományos konferencia. MTA TTB, MTA FTB I., MTA RTB, MTA SZKI, MTA RKK. 2005. szeptember 15-16. Budapest, MTA Székház)
- Molnár B. – Csizmadia Z.: Társadalmi konfliktusok a magyarországi nagyvárosokban, a főbb trendek jellegzetességei. (Várostérségek, térbeli társadalmi egyenlőtlenségek és konfliktusok. Az európai versenyképesség térségi társadalmi tényezői című konferencia. MTA Székház, Budapest, 2007.11.19.)
- Molnár B.: A globális gazdaság hatása a városfejlődésre. (Tatabánya 60 éves. Lehetőségek és kihívások. PTA – TM, Tatabánya, 2007. május 10.)
- Molnár B.: A városmarketing szerepe a magyarországi városok globalizálódásában. (A település- és térségmarketing az európai fejlesztési lehetőségek tükrében. KDRFÜ – KJF KEIRDI. Székesfehérvár, 2007. március 23.)
- Molnár B.: Várostérségi egyenlőtlenségek az egészségügyi és oktatási ellátás terén. (Várostérségi Egyenlőtlenségek Európában, megújulási válság és leküzdése c. tudományos konferencia, MTA VEAB, 2006.04.28. Komárom)
- Szépvölgyi Á.: Az információs társadalom térszerkezet alakító hatásai (Várostérségek, térbeli társadalmi egyenlőtlenségek és konfliktusok. Az európai versenyképesség térségi társadalmi tényezői című projekt zárókonferenciája. MTA Székház, Budapest, 2007.11.19.)

- Balogh E. – Szépvölgyi Á.: A magyarországi nagyvárostérségek gazdasági és társadalmi versenyképessége: modellezési eljárások (Várostérségek, térbeli társadalmi egyenlőtlenségek és konfliktusok. Az európai versenyképesség térségi társadalmi tényezői című konferencia. MTA Székház, Budapest, 2007.11.19.)
- Szépvölgyi Á.: Centrum-periféria viszonyok az információs társadalomban. (Régiók a Kárpát-medencén innen és túl. Nemzetközi tudományos konferencia. Eötvös József Főiskola, Baja. 2007. március 23-24.)
- Szépvölgyi Ákos: A dekoncentrált államigazgatási szervek lehetséges szerepei a nagyvárosok versenyképességének növelésében. (Várostérségi Egyenlőtlenségek Európában, megújulási válság és leküzdése c. tudományos konferencia, MTA VEAB, 2006.04.28. Komárom)

Publikációk

- Szirmai V. (szerk.): Social Inequalities in Urban Areas and Globalization – The Case of Central Europe. Discussion Papers Special. Pécs, CRS of HAS. 115 p.
- Szirmai V.: Theoretical Background: Globalization and Socio-Spatial Structure. In: Szirmai, V. (ed.) Social Inequalities in Urban Areas and Globalization–The Case of Central Europe. Discussion Papers Special. Pécs, CRS of HAS. pp. 11–17
- Szirmai V.: A magyar történelmi belvárosok társadalmi sajátosságai. In: Enyedi Gy. (szerk.) A történelmi városközpontok átalakulásának társadalmi hatásai. Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián. Műhelytanulmányok. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2007. pp. 23-49.
- Szirmai V. (2007): A magyar nagyvárostérségek társadalmi jellegzetességei. Magyar Tudomány, 2007. No: 6. pp. 740-758.
- Szirmai V. (2007): The Social Characteristics of Hungarian Historic City Centres. Discussion Papers. No. 58. Pécs, 33 p.
- Szirmai V. (2007): Várostérségi társadalmi egyenlőtlenségek és a globalizáció. In: Hervainé Szabó Gy. – Szirmai V. (szerk., 2007): Versenyképesség és várostérségi egyenlőtlenségek. Tanulmánykötet II-III. KJF – MTA VEAB – MTA SZKI. Székesfehérvár – Veszprém – Budapest. 10-32. o.
- Szirmai V. – Molnár B. – Szépvölgyi Á. (2007): The social structure of Hungarian urban areas: key factors and characteristic features. In: Szirmai, V. (ed.) Social Inequalities in Urban Areas and Globalization – The Case of Central Europe. Discussion Papers Special. Pécs, CRS of HAS. pp. 18–51.
- Szirmai V. (2006): Socially Sustainable Urban Development in the Historic Urban Centres of East Central Europe. In: Enyedi Gy. (szerk): Social Sustainability of Urban Renewal. UN-HABITAT, Budapest.
- Szirmai V. – Baráth G. (2005): Global urban development in Budapest and the role of architecture. In: Gy. Barta, É. G. Fekete, I. K. Szörényiné, J. Timár (eds.) Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition. CRS HAS, Pécs. 434-449. o.
- Ludek Sykora (2007): Social Inequalities in Urban Areas and Their Relationships with Competitiveness in the Czech Republic. In: Szirmai, V. (ed.) Social Inequalities in Urban Areas and Globalization – The Case of Central Europe. Discussion Papers Special. Pécs, CRS of HAS. pp. 77-104.

- Baráth G. – Molnár B. – Szépvölgyi Á. – Váradi Zs. (2007): A magyar nagyvárosi térségek versenyképességének megítélése. Hervainé Szabó Gy. – Szirmai V. (szerk., 2007): Versenyképesség és várostérségi egyenlőtlenségek. Tanulmánykötet II-III. KJF – MTA VEAB – MTA SZKI. Székesfehérvár – Veszprém – Budapest. 109-130. o.
- Czizmadia Z. – Molnár B. – Váradi Zs. (2007): Társadalmi konfliktusok a magyarországi nagyvárosokban. Hervainé Szabó Gy. – Szirmai V. (szerk., 2007): Versenyképesség és várostérségi egyenlőtlenségek. Tanulmánykötet II-III. KJF – MTA VEAB – MTA SZKI. Székesfehérvár – Veszprém – Budapest. 177-196. o.
- Molnár B. (2006): Várostérségi egyenlőtlenségek az egészségügyi és oktatási ellátás terén. In: Szabó P. (szerk., 2006): A várostérségi egyenlőtlenségek Európában, megújulási válság és leküzdése. Konferenciakötet. IV. Oktatás-Tudomány. KJF – MTA VEAB, Székesfehérvár. pp. 37-54.
- Molnár B. – Szépvölgyi Á. (2005): Global Economy and Local Impacts in Medium-Size and Large Cities in Hungary. In: Barta Gy. – G. Fekete É. – Szörényiné K. I. – Timár J. (eds.) Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition. CRS HAS. Pécs, 2005. 416-433. o.

Együttműködések előkészítése

- A cseh, illetve további olasz, lengyel és német partnerek bevonásával kidolgozásra került a „POLYREG” munkacímet viselő INTERREG IV.B. projektterv. Elkészült a projekt munkaterve, illetve az MTA Regionális Kutatások Központja részvételéhez szükséges dokumentáció, amely tartalmazza a magyarországi mintaterületek pontos leírását is. A projekt a 2008. nyarán esedékes pályázati fordulóban kerül benyújtásra.
- A partnerek körét szintén kiszélesítve (osztrák, német) megkezdődött a „Közép-európai városfejlődés trendjei és a városhálózati integráció lehetőségei” munkacímet viselő kutatási projekt kidolgozása az EU 7. Keretprogram Együttműködés specifikus programján belül a *Társadalom-gazdaság és humán tudományok* témakörében.
- Az MTA RKK vezetésével a Norvég Alap pályázatára beadásra került „A közép- és kelet-európai nagyvárosi fejlődés társadalmi, gazdasági és környezeti problémái, egy új területfejlesztési modell megalapozása, egy kutatási és oktatási központ létrehozása” című kutatási projektterv, amely jelen kutatás eredményeire is épít.
- A Kodolányi János Főiskolával együttműködve elkészült a Regionális- és Környezetgazdaságtan mesterképzés városfejlesztés szakirányának képzési tematikája, ahová szintén beépültek a kutatás eredményei.
- A Kodolányi János Főiskolával és az Alba Polisz Tudományos Park Egyesülettel együttműködve megkezdődött a „Közép-európai városfejlődés és európai városhálózati integráció” c. nyári egyetem előkészítése. Elkészült a képzési tematika keretrendszere, illetve megkezdődött a finanszírozás lehetőségeinek feltárása.

Székesfehérvár, 2008. február 20.

Prof. Dr. Szirmai Viktória
vezető kutató